

I

ЛІТОПИС
УКРАЇНСЬКОГО
КРАЄЗНАВСТВА

Тронько П.Т.
академік НАН України

СУЧАСНІ ЗАВДАННЯ КРАЄЗНАВСТВА НА РУБЕЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ

Початок III тисячоліття став важливим, етапним та надзвичайно відповідальним рубежем в розвитку вітчизняного краєзнавства. З одного боку, підведені підсумки його злетів і занепадів з часу утворення і діяльності Українського краєзнавчого комітету, обраного у 1925 р., а з другого – створилися нові об'єктивні реалії для його подальшого піднесення і розквіту. Про те, що краєзнавство стало в авангарді національно-культурного відродження в суверенній Україні, опорою її державності, свідчить та увага, з якою до його розвою ставиться суспільство та влада. Свідченням цього є Указ Президента України від 23 січня 2001 року "Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні", який накреслив принципово нові шляхи його розвитку. Згідно з вимогою Указу Кабінет Міністрів України ухвалив постанову від 10 червня 2002 року "Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року". Важливою рисою змісту обох доленосних для краєзнавства документів є те, що роль його організатора, координатора і керманіча покладена, в першу чергу, на Всеукраїнську спілку краєзнавців. У цьому ми вбачаємо визнання ваги і авторитету Спілки в краєзнавчому русі й того факту, що вона є спадкоємцем і правонаступником всеукраїнських краєзнавчих інституцій XX століття.

Державна програма розвитку краєзнавства в Україні до 2010 року спрямовує ВСК на розбудову Спілки, на створення в усіх районах і містах краєзнавчих осередків та їх організаційне зміцнення, на залучення в їх лави талановитої молоді, на вмиле поєднання величезного накопиченого досвіду діяльності попередніх поколінь краєзнавців з новаторськими методами праці згідно з вимогами часу. Ми глибоко переконані, що відповідно до Указу Президента питання віднесення Всеукраїнської спілки краєзнавців до числа творчих спілок, безумовно, буде в перспективі вирішене позитивно і значно сприятиме подальшому притоку до неї нових творчих сил, спроможних на основі сучасних історичних, економічних та інших наукових досягнень розв'язувати актуальні перспективні завдання краєзнавчого руху. В зв'язку з цим нині постала нагальна потреба привести Статут Спілки на всеукраїнському і регіональному рівнях у відповідність до статутів творчих спілок, здійснити перереєстрацію членів краєзнавчих об'єднань, подбати про створення надійної матеріальної бази для краєзнавства, визначитися з випуском регіональних періодичних видань.

За роки незалежності України накопичено досвід створення і діяльності центрів регіональних

досліджень. Так, Інститутом історії України НАН України та Інститутом археології НАН України засновано у 1995-1996 роках понад 10 таких центрів у головних регіонах України. Найбільш успішно в науковому плані працюють і узгоджують також плани своєї роботи з обласними організаціями ВСК Буковинський центр археологічних досліджень у Чернівцях, Центр дослідження історії Середнього Подніпров'я у Черкасах, Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України в Кам'янці-Подільському та ін. Зокрема, за вісім років роботи Центру дослідження історії Поділля (керівник – доктор історичних наук, професор Л.В. Баженов) ним видано 24 монографій, книг, навчальних посібників з регіональної історії, він залучений як організатор або співорганізатор до проведення на терені Хмельниччини 16 міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-краєзнавчих конференцій, симпозіумів та круглих столів поділлязнавчого спрямування і видання наукових збірників за їх матеріалами, став координатором регіональних досліджень у Хмельницькій області, створив у смт Теофіполі свою філію (керівник – почесний член ВСК, почесний професор І.А. Стасюк). Тому Програма розвитку краєзнавства в Україні до 2010 року передбачає утворення нових наукових центрів регіональних досліджень в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі, які б стали по суті академічними установами на місцях, надійною опорою Всеукраїнської спілки краєзнавців і краєзнавчого руху загалом.

Згідно з Програмою розвитку краєзнавства передбачено поглибити і поширити виховання молоді засобами краєзнавства і підготовки кадрів з краєзнавчих дисциплін в системі освіти. З цією метою сьогодні необхідно розробити наближені до вимог часу програми з курсу "Краєзнавство" для вищих навчальних закладів гуманітарного профілю, загальноосвітніх шкіл, удосконалити підготовку та перепідготовку фахівців із краєзнавчої роботи. Про конкретну реалізацію в практику життя цих завдань мова йшла на представницькій всеукраїнській науково-методичній конференції "Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи", що відбулася 18-19 жовтня 2002 року в Кам'янець-Подільському державному педагогічному університеті на базі Центру дослідження історії Поділля. Відрадно, що викладачі Львівського національного університету імені Івана Франка в 2002 році упорядкували для студентів історичного факультету навчальну

програму "Історичне краєзнавство", в якій враховані новації в краєзнавчому русі.

Уважного вивчення і використання в усіх регіонах України вартує досвід створення в 2001-2002 роках авторським колективом викладачів Запорізького державного університету під головуванням і за редакцією доктора історичних наук, професора Ф.Г. Турченка комплекту з 8-ми підручників "Історія рідного краю" для 4 – 11-х класів загальноосвітніх шкіл своєї області. Кожний з цих підручників адаптований до навчальної програми і підручників з історії України, до вікової категорії учнів, забезпечений методичними, дидактичними та ілюстративними настановами і матеріалами з краєзнавства, виконаний на високому фаховому і поліграфічному рівні, виданий тиражем кожний від 20 до 25 тисяч примірників. Таке серійне і масове навчальне краєзнавче видання в межах однієї області – є першим в Україні і відповідає вимогам Програми розвитку краєзнавства. Важливим внеском у впровадження сучасних інноваційних технологій у шкільне краєзнавство став вихід у світ 2002 року посібника на допомогу вчителям Ярослава Треф'яка "Методика краєзнавчої роботи в національній школі". В ньому викладені теоретичні основи краєзнавства, методичні рекомендації краєзнавчої роботи на уроках історії України та в позакласний час, а також в додатках подані "Програма спецкурсу "Історія рідного краю", "Анкета з питань поглибленого вивчення історії рідного краю для учнів" та інші матеріали. Урядова Програма розвитку краєзнавства націлює авторів на створення не тільки регіональних краєзнавчих посібників, але й централізованих підручників з історичного краєзнавства України для вузів і школи.

Програма розвитку краєзнавства до 2010 року спрямовує вчених і краєзнавців-аматорів на виконання довгострокових державних наукових програм у галузі регіональних досліджень: продовження роботи авторського загалу над виданням і перевиданням в областях історико-меморіальних книг "Книга пам'яті України", томів "Реабілітовані історією", "Зводу пам'яток історії та культури України", згідно з розпорядженням Президента України від 19 жовтня 2000 року "Про забезпечення комплексного розвитку малих міст України" – по підготовці до видання багатотомного збірника "Історія міст і сіл України" у новій редакції, а також біографічного довідника про видатних політичних, державних, церковних діячів, майстрів культури і мистецтв, учених, краєзнавців; путівників по державних історико-культурних, історико-архітектурних та природних заповідниках, буклетів, плакатів та іншої друкованої продукції. До створення цих серійних видань залучені тисячі дослідників, які акумулюють колективну енергію і творчість мас на тлі краєзнавства. При цьому дуже важливо, щоб названі й інші фундаментальні дослідження були здійснені на принципах об'єктивності та історизму, з позицій правди, щоб

так відтворити складну, героїчну і багатостраждальну історію українського народу, щоб у майбутньому не було соромно за написане і видане нинішнім поколінням учених і краєзнавців.

Тому наш почесний обов'язок – докласти всіх зусиль до видання багатотомної "Історії міст і сіл України". Це оновлена величезна праця повинна красномовно засвідчити перед усім світом, що ми – велика нація, що, незважаючи на жорстокі удари долі впродовж багатьох тисячоліть, український народ зберіг свою ментальність, культуру, традиції, зробив вагомий внесок у світову цивілізацію. Яскравим доказом цього повинен стати повнокровний літопис більш як 30 тисяч великих і малих міст і сіл, який би повною мірою відтворював багатотомову історію і культуру України на регіональному рівні. Свідченням того, з яким ентузіазмом учені і краєзнавці беруться за дану відповідальну справу, є проведення 28-31 травня 2002 року у м. Коростені Всеукраїнської наукової конференції "Історія міст і сіл Великої Волині", яку організувало ВСК та Житомирське науково-краєзнавче товариство дослідників Волині. Результатом роботи цього форуму стало видання двотомника матеріалів та викладені в ньому теоретичні, наукові і методичні засади по створенню нарисів населених місць у світлі новітніх вимог української історичної науки. Подібні наукові конференції доцільно організувати і в інших регіонах України, які б стали своєрідною школою для авторських колективів по підготовці томів "Історія міст і сіл України".

Державна програма розвитку краєзнавства в Україні передбачає й інші напрями розвитку краєзнавчого руху і регіонального дослідництва, зокрема, залучення трудящих і їх авангард краєзнавців до проблем збереження історико-культурної спадщини 1400 міст і селищ та понад 8 тисяч сіл України, в тому числі 800 міст і селищ міського типу, яким минуло 300 років; організацію і проведення міжнародних і всеукраїнських наукових конгресів, конференцій, студентських й учнівських олімпіад з краєзнавчої тематики; випуск серії кінофільмів "Слава твоя, Україна", теле- і радіопередач про краєзнавство і краєзнавців; розробку тематичних туристсько-екскурсійних маршрутів рідним краєм; надання премії імені Дмитра Яворницького державного статусу; встановлення регіональних премій за вагомий внесок у дослідження рідного краю, тощо. Державна програма передбачає і підтримку журналу "Краєзнавство", який випускався Українським комітетом краєзнавства у 1927-1930 рр. і був відроджений Спілкою 1993 року.

Для реалізації Державної програми є всі можливості в Україні. Запорукою цього є те, що активно нині працюють більшість краєзнавчих організацій. З-поміж них значний внесок у розвиток українського краєзнавчого руху на сучасному етапі здійснюють такі обласні організації ВСК, як Волинська (голова – Геннадій Бондаренко), Житомирське науково-краєзнавче

товариство дослідників Волині (президент – Микола Костриця), Дніпропетровська (Ганна Швидько), Донецька (Роман Лях), Запорізька (Федір Турченко) Івано-Франківська (Богдан Гаврилів), Полтавська (Василь Лобурець), Рівненська (Іван Пащук), Тернопільська (Венедикт Лавренюк), Харківська (Іван Саратов), Хмельницька (Іон Винокур), Черкаська (Василь Мельниченко), Чернігівська (Олександр Коваленко) та інші осередки.

Незалежна Українська держава, її Президент високо цінують безкорисливу громадську діяльність дослідників рідного краю. Десятки членів Спілки отримали почесні звання “Заслужений діяч науки і техніки України”, “Заслужений працівник культури України”, “Заслужений вчитель України”, “Заслужений працівник народної освіти України”, “Заслужений журналіст України”. Є серед подвижників краєзнавства і Герой України, і кавалери Президентських відзнак, а також відзначені Кабінетом Міністрів України, Міністерствами освіти і науки, культури і мистецтв, громадськими організаціями, місцевими держадміністраціями.

На сьогодні найвищою відзнакою Спілки є премія імені Дмитра Яворницького. Серед її лауреатів директор Інституту історії України НАНУ, академік Валерій Смолій, ректор Національної гірничої академії академік Геннадій Півняк, науковці Донецького національного (Олександр Буг і Петро Добров) та Волинського державного (Геннадій Бондаренко, Іван Кичій, Євген Франчук, Богдан Заброварний), доктор історичних наук Петро Панченко (Київ), директор Переяслав-

Хмельницького заповідника Михайло Сікорський, директор Тернопільського краєзнавчого музею Венедикт Лавренюк та інші подвижники і колективи наукових установ, вузів, бібліотек, музеїв, які роблять вагомий внесок у розвиток краєзнавчого руху.

Нарешті, для втілення в життя Програми розвитку краєзнавства до 2010 року та з метою координації наукових досліджень з проблем краєзнавства Президія НАН України 7 листопада 2002 року постановила створити при Президії НАН України міжвідомчу координаційну раду з питань краєзнавства. Забезпечення діяльності ради покладено на Інститут історії України НАН України.

До складу ради увійшли академіки НАН України, відповідальні працівники Міністерств освіти і науки, культури і мистецтв України, провідні наукові співробітники Інституту історії України НАН України, декани історичних факультетів національних і державних університетів України, відомі діячі краєзнавчого руху тощо.

Усі ми спільним загальною повинні докласти чимало зусиль для того, щоб втілити у життя Державну програму розвитку краєзнавства в Україні до 2010 року, аби краєзнавство у його науковій, громадській і освітній формі було піднесене в рідній державі, а добре ім'я невтомого, безкорисливого дослідника малої батьківщини – оточене належною увагою і звучало гордо. Це залежатиме насамперед від нас – від великого колективу Всеукраїнської спілки краєзнавців, учених і аматорів, від нашої наполегливої, самовідданої праці на цій благородній ниві.

